

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITEADUSE OSAKOND

Kerda Stamm
SPAA SAUNARITUAALI *SHOW AUFGUSS* ANALÜÜS
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Anneli Saro, PhD

Tartu 2026

Autorideklaratsioon

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Kerda Stamm 26.05.2026

Annotatsioon:

Bakalaureusetöö analüüsib Elamus *Spa Aufguss* saunarituaale kultuurietendusena, kõrvutades neid rituaali ja teatrietendusega. Töö eesmärk on teada saada, mis on selle sõu funktsioonid, mis elemendid ühendavad seda teatrietendusega ning millised rituaaliga.

Analüüs näitas, et saunarituaali elemendid, nagu leil, kuumus, aroomid ja rätikutehnikad, ei täida üksnes rituaalset ja tervendavat funktsiooni, vaid toetavad ka narratiivi, atmosfääri ja publiku emotsionaalset kogemust. Samal ajal aitab etenduslik pool hoida osalejate tähelepanu ning toetab seeläbi saunarituaali läbiviimist ja kogemist.

Märksõnad: *Show Aufguss*; saunarituaal, etendusuuringud, kultuurietendus

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. ETENDUSUURINGUTE JA RITUAALI KÄSITLUSED.....	7
1.1. Etendusuuringud.....	7
1.2. Rituaal.....	10
1.3. Saunarituaal kui rituaal.....	13
1.4. Saunarituaal kui etendus.....	15
2. SPAA SAUNARITUAALI <i>SHOW AUFGUSS</i> ANALÜÜS.....	21
2.1. <i>Show Aufguss</i>	21
2.2. Etenduste analüüs.....	24
2.2.2. “Malice in the Sauna”.....	29
KOKKUVÕTE.....	35
KASUTATUD ALLIKAD:.....	37
SUMMARY.....	40

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on spaakultuur ja erinevad heaolupraktikad muutunud üha populaarsemaks ning koos sellega on kasvanud ka huvi saunarituaalide vastu. Üheks tähelepanuväärsemaks nähtuseks kaasaegses spaakultuuris on *Show Aufguss*'i saunarituaal, milles on ühendatud traditsiooniline saunapraktika, meelelahutus ja etendusele omane performatiivsus.

Sattusin eelmisel aastal esmakordselt antud sõud Mustamäe Elamus Spas nägema ning mind paelus, kuidas saunarituaal saab nii teatri sarnane olla. Sealt sündiski idee uurida antud nähtust ja selle sarnasust etendusega. Seda võimaldab etendusuuringute (*performance studies*) valdkond. Etendusena saab vaadelda väga erinevaid raamitud ja tähenduslikke tegevusi, sealhulgas rituaale, spordiüritusi, sotsiaalseid käitumisi ning igapäevaseid kultuuripraktikaid. Seega on teema valik on seotud minu isikliku huviga nii teatri kui ka saunakultuuri vastu, kuna *Show Aufguss* ühendab need kaks valdkonda ühtseks performatiivseks kogemuseks.

Show Aufguss on Eestis suhteliselt uus nähtus, mis on siin laiemalt levinud alles viimaste aastate jooksul. Elamus Spa on seejuures ainus organisatsioon Eestis ja Baltikumis, mis kuulub *Aufguss*'i rahvusvahelisse organisatsiooni ning osaleb maailmameistrivõistlustel. Kuigi *Show Aufguss* kogub Eestis järjest enam populaarsust, ei ole seda nähtust seni etendusuuringute valdkonnas uuritud. Seetõttu on oluline kaardistada ja analüüsida *Show Aufguss*'i kui kaasaegset kultuuripraktikat ka etendusuuringute vaatenurgast.

Töö eesmärk on analüüsida *Show Aufguss*'i saunarituaali etenduslikke ja rituaalseid omadusi ning uurida, milliseid funktsioone see täidab. Töö keskendub eelkõige Elamus Spa *Show Aufguss*'i etendustele ning nende funktsioonidele. Uurimisküsimused on järgmised:

- 1) Millised on *Show Aufguss* saunarituaali funktsioonid?
- 2) Millised elemendid ühendavad Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaale teatrietendusega?
- 3) Millised elemendid ühendavad Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaale rituaaliga?

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutan peamiselt etendusuuringute teoreetilist raamistikku, toetudes eelkõige Richard Schechneri kontseptsioonile etendusest ja rituaalist raamatus “Sissejuhatus etendusuuringutesse”. Lisaks Schechnerile toetun Anneli Saro käsitlustele etendusuuringutest ning kultuurietendusest. Eesti saunatraditsioonide ja uskumuste kirjeldamisel kasutan Ago Hõbepappeli jt. ning Artur Habichti saunakultuuri tutvustavaid teoseid. *Show*

Aufguss'i funktsioonide analüüsimisel toetun ka varasematele teadusartiklitele, mis käsitlevad sauna seoseid tervise, kogukonna ja heaoluga.

Töö jaguneb kaheks suuremaks osaks. Esimeses peatükis tutvustan etendusuringute valdkonda ning rituaali kontseptsiooni. Seejärel vaatlen, kuidas saunarituaal seostub rituaali ja etendusega. Teises peatükis ehk analüüsi osas kirjeldan *Show Aufguss*'i ning analüüsin konkreetseid etendusi, et uurida nende funktsioone ja etenduslikke elemente. Töö lõpetab kokkuvõtte, kus esitan uurimuse peamised järeldused.

1. ETENDUSUURINGUTE JA RITUAALI KÄSITLUSED

Käesoleva peatüki eesmärk on luua teoreetiline raamistik, et teises peatükis võrrelda omavahel *Show Aufguss*'i saunarituaali ja teatrietendust. Esimeses alapeatükis tutvustan etendusuuringute valdkonda ning teises rituaali käsitlusi. Kolmandas alapeatükis keskendun saunale ja saunarituaalile ning vaatlen, millisel viisil seostub see rituaali ja kultuurietenduse käsitlustega. Teooriaosa loob aluse järgmises peatükis läbiviidavale *Show Aufguss*'i etenduste analüüsile.

1.1. Etendusuuringud

Etendusuuringud (*performance studies*) on teadusharu, mis sai alguse 1980. aastatel teatriteaduse ja antropoloogia ristumisel. Selle kujundajateks on Ameerika teatriteoreetik Richard Schechner ja Suurbritannia antropoloog Victor Turner. (Saro 2022) Tänu neile laienes kultuuriuurimine märkimisväärselt. Tähelepanu ei pööratud enam ainult lavastatud kunstisündmustele, vaid ka laiematele kultuurilistele praktikatele, mida saab käsitleda etendusena. Seega etendusuuringud on teadusharu, mis uurib erinevaid kultuurinähtusi kui etendusi, püüab mõista etenduste olemust ja funktsioone ning nende loodavaid tähendusi ja väärtusi üldisemalt (samas).

Etendusuuringute käsitlused rõhutavad sageli ka seda, et tegemist on avatud ja mitmehäälselt areneva uurimisvaldkonnaga. Schechner kirjeldab, kuidas valdkond on paljuhäälnene ja isegi enesele vasturääkiv (Schechner 2020: 40), ehk selles eksisteerib palju erinevaid lähenemisviise ja teoreetilisi perspektiive, mis käsitlevad etendusi ka üksteist välistavatest vaatenurkadest. Valdkonna laiaulatuslikkust näitab ka asjaolu, et etendusuuringutes laenatakse mõisteid ja meetodeid eri teadustest nagu teatriteadus, antropoloogia, semiootika, psühholoogia, kultuuriuurimised, ajalugu, soouuringud jne (Saro 2022). See tähendab, et etendusuuringud ei põhine ühel kindlal teoorial või meetodil, vaid ühendavad eri teadusvaldkondade mõisteid ja analüüsiviise.

Inglisekeelsed terminid *performance* ja *to perform* seostuvad eesti keeles sõnadega “etendus”, “etendama”, sooritama ja ka esinema, mis tähendavad kõik eri asju. Richard Schechner

defineerib etenduse kui “igasuguse raamistatud tegevuse, mida esitatakse, tõstetakse esile või näidatakse” (Schechner 2020: 16). Samuti saab mõista etendust kui “harjutatud ja teistele vaatamiseks mõeldud tegevust” (Saro 2022). Definitsioonidest lähtuvalt ei piirdu etendus üksnes teatrilaval toimuvaga, vaid hõlmab erinevaid inimtegevusi. Schechneri järgi tuleks etendust käsitleda pigem laia spektri ehk kontiinumina, kuhu kuuluvad näiteks rituaalid, mäng, sport, massimeelelahutus, etenduskunstid (teater, tants, muusika), aga ka argielulised rollid, nagu elukutsete, soo või sotsiaalse staatuse esitamine, ning isegi tervendamispraktikad ja internetikeskkond (Schechner 2020: 16).

Schechner selgitab, et etendamine ei seisne üksnes tegevuses endas, vaid selles, et tegevust esitatakse või näidatakse publikule. Ka igapäevane tegevus saab muutuda etenduseks, kui seda käsitleda või vaadelda kui etendust, ehk iga sündmust või objekti saab käsitleda etendusena. Kusjuures peaks vaataja ise tõlgendama seda etendusena. (Saro 2022) Lisaks sellele eeldusele on etenduse puhul enamasti täidetud ka kaks järgmist tingimust: esineja kehastab mingit argielust eristuvat rolli ning vahendab kindlat sõnumit; lisaks on etenduse toimumise aeg ja koht eelnevalt esineja ja vaataja vahel kokku lepitud (samas).

Kuid etendusena võib käsitleda ka selliseid sündmusi, mille puhul üks või mitu nimetatud tingimustest ei ole täidetud (Saro 2022). Näiteks saab vaadelda sotsiaalset suhtlust etendusena. Sotsioloog Erving Goffmani raamat “The Presentation of Self in Everyday Life” tutvustab ideed, kuidas inimesed esitavad oma identiteeti ja sotsiaalseid rolle teiste ees sarnaselt nagu näitlejad laval. Tema sõnul võib etenduseks pidada konkreetse osaleja kogu tegevust kindlas situatsioonis, mis mingil moel mõjutab teisi kohalviibijaid ehk vaatlejaid (Goffman 1959: 15). Sellises käsitluses võivad teised olukorras viibijad toimida publikuna, vaatlejatena või kaasosalejatena, kes aitavad etenduse kujunemisele kaasa, näiteks koosolekul ettekande pidaja ja kuulajad. (Samas) Kuigi inimesed pole sellest alati teadlikud, esitavad nad ühiskonnas erinevaid sotsiaalseid rolle (õpilane, õpetaja, arvamusiider jne), kasutades valmis rollistereotüüpe koos nendega kaasas käivate kehaliste ja retooriliste võtetega (Saro 2022).

Schechner toob etendust defineerides välja ka korratud käitumise. Teatrietenduste jaoks on teatavasti kuudepikkune proovide periood, kus treenitakse ja harjutatakse etendusteks. See kehtib ka argielus, kui vaadelda inimeste käitumist kui esinemist. Schechner on välja toonud, et terve lapsepõlv on treening- ja prooviperiood, mis meid edukaks esinemiseks täiskasvanueas ette valmistab. (Schechner 2020: 45) Kui etendused on korratud käitumised ja sellele on omane pidev

harjutamine, siis on olemas ka improviseeritud etendused. Kuid need kuuluvad siiski sama põhimõtte alla, sest improvisatsioon tugineb enamasti tuttava materjali ümberseadmises ja uuesti kasutamises, näiteks džässi või kontaktimprovisatsioonil tugineva tantsu puhul. (Samas: 69)

Richard Schechner on välja toonud etenduse seitse funktsiooni. Nendeks on meelelahutus; ilu loomine; identiteedi tähistamine või muutmine; kogukonna loomine või selle tugevdamine; tervendamine; õpetamine, kannustamine või veenmine; kokkupuude sakraalse ja/või deemonlikuga. (Schechner 2020: 62) Schechner rõhutab, et etendused ei täida kunagi vaid ühte eesmärki, vaid on olemuselt mitmetähenduslikud ning toimivad samaaegselt erinevatel tasanditel. Nende funktsioonide võrdlemisel etenduse, rituaali, saunarituaali ja *Show Aufguss*'iga minu töö tegelebki.

Etenduse hulka arvatakse nii kunstilised esitused kui ka mittekunstilised vormid, näiteks rituaalid, mängud ja muud sotsiaalsed tegevused, millel on etenduslik iseloom. Kõik need on kultuurietendused, mida saab rühmadesse liigitada ja selle põhjal üksteisega võrrelda. Sellest tulenevalt ei tähistata kultuurietendus üksnes konkreetset sündmust, vaid pigem nähtuste kategooriat, mille alla kuuluvad erinevad etenduslikud praktikad ühiskonnas. Need kategooriad on Jean Alteri poolt jagatud neljaks põhitüübiks. Esiteks on objektiivsed etendused, nagu sport, kus keskmes on eelkõige kehaliste võimete mõõtmine. Teiseks, maagilised etendused, näiteks tsirkus, kus samuti eeldatakse erilisi oskusi, kuid erinevalt spordist ei ole tegemist võistlusega ega ettearvamatute tulemuste ootusega. Kolmandaks toob Alter välja vahelduva fookusega etendused, mille heaks näiteks on teater. Siin toimivad koos nii referentsiaalne funktsioon, kus etendus viitab millelegi väljaspool iseennast (nt. loo jutustamine), ning performatiivne funktsioon, kus on rõhk sellel, kuidas midagi tehakse (nt. esinejate oskuste demonstreerimine). Neljandaks on mitteteatraalsed ehk kultuurilised etendused, kus inimesed toovad avalikult esile oma saavutusi, välimust, staatust või muid väärtusi. Näiteks võib selliseks olukorraks olla tuntud avaliku elu tegelase viibimine avalikus ruumis. Sellistel juhtudel rõhutatakse teatud kultuuriliselt hinnatud omaduste kohalolu (nt ilu või kuulsust), kuid puudub nii otsene loo jutustamine kui ka teadlik esitus performatiivses mõttes (inimene ei esine teadlikult kui näitleja, kes demonstreerib oma oskusi).

Oluline on aga see, et need tüübid ei esine enamasti puhtal kujul, vaid on omavahel põimunud. Tavaliselt tõuseb üks aspekt siiski esile. Näiteks kontserdil võib laulja keskenduda oma hääle ja tehnika esitlemisele, kuid samal ajal jutustada lugusid ning rõhutada ka oma lavalist kuvandit ja

esitleda oma ilu ja seksapiili. (Alter 1990: 53, viidatud Saro 2022 kaudu) Kuna etendusuuringud käsitlevad etendusena erinevaid raamitud ja tähenduslikke tegevusi, laieneb see käsitlus ka rituaalidele.

1.2. Rituaal

Rituaalid sisaldavad etendusele omaseid tunnuseid, nagu raamitud tegevus, korratud käitumine, kindel aeg ja ruum ning osalejate rollid. Schechneri järgi kuuluvad rituaalid etenduse kontiinumi hulka koos mängu, spordi ja teiste kultuuriliste praktikatega (Schechner 2020: 16). Seetõttu käsitletakse rituaale etendusuuringutes performatiivsete tegevustena. Järgnevalt tutvustan rituaali olemust ning selle funktsioone.

Inimeste igapäevaelu on läbi põimunud mitmesuguste rituaalidega, mis ulatuvad religioossetest toimingutest argiste harjumusteni ning elukutselistest praktikatest elurollidega seotud käitumisviisideni välja. Näiteks argipäeva rituaale nimetame me ka harjumuseks, rutiiniks või kinnismõtteks. Rituaalid aitavad inimestel toime tulla keeruliste üleminekuolukordade ning argielu tavapärast korda häirivate sündmustega. (Schechner 2020: 69) Näiteks matustega seotud rituaalid aitavad hakkama saada leinaga ning pakuvad mingil määral lõpetatuse tunnet, mis on oluline edasi liikumiseks.

Rituaale saab liigitada kui pühalikud ja ilmalikud rituaalid. Religioossete uskumuste ja praktikatega on seotud pühalikud rituaalid, mis hõlmavad sageli üleloomulike jõududega suhtlemist, nende poole palvetamist või muul viisil pöördumist. Ilmalikud rituaalid seevastu ei ole otseselt seotud religiooniga, vaid avalduvad näiteks riiklikes tseremooniates, igapäevaelu praktikates, spordis ja teistes ühiskondlikes tegevustes. (Schechner 2020:70) Rituaali keskseks tunnuseks võib pidada transformatsiooni ehk rituaali läbinud inimene peaks väljuma kogemusest mingil moel muutununa, võrreldes seisundiga, milles ta rituaali sisenen. (Samas: 69) Sellest lähtudes saab rituaali liigitada kas alatiseks ehk siirdeürituseks liminoidseks ehk ajutiseks rituaaliks. Liminoidse rituaaliga on osalejad rituaali kogemuses olles sellest puudutatud või liigutatud, kuid väljuvad sellest siiski endisena. Nad võivad kogeda ääretult tugevaid emotsioone või olla transis, kuid kogemuse tugevusest sõltumata naaseb enamik inimesi varem või hiljem oma tavamina juurde tagasi. (Samas: 89) Inimest alaliselt muutvad rituaalid on siirderiitused ehk

ühel elurollist või staatusest teise liikumine, näiteks initsiatsioonid, laulatused ja matused. (Samas: 69) Schechneri käsitles kuuluvad riitused rituaalide hulka ning tähistavad enamasti kindla eesmärgi ja struktuuriga tegevusi, näiteks siirderiitusi.

Rituaal jaguneb omakorda kolmeks faasiks: eraldumine, liminaalne faas ja taasühinemine (tuntud ka kui preliminaalse, liminaalse ja postliminaalse faasina). Eraldumise faas tähistab sekulaarsest, ilmalikust ruumist väljumist ning taasühinemine sinna naasmist. Keskmise, liminaalse faasi ajal toimub kaks asja: esiteks rituaalis osaleja muutub “eimillekski”, ta on kahe sotsiaalse või isikliku identiteedi vahel ja pole neist kumbki. Ta on ilma väe ja identiteedita haavatavas positsioonis ning avatud muutustele. Teiseks antakse inimesele rituaali liminaalses faasis uus identiteet või juurdepääs uutele võimetele, näiteks saab vande andmisega inimesest kellegi abikaasa. Üleminekuriitused toimuvadki liminaalse faasi ajal ja inimene muutub tänu rituaalile alaliselt. (Schechner 2020: 69-70) Liminaalse faasi ajal võivad rituaalid tekitada osalistes tunde, et nende enda isik on osa millestki suuremast või osa milleski, mis asub väljaspool neid endid. (Samas: 104) Seda kogukonnatunnet aitab luua ka rituaalis osalejate ja läbiviija samaväärsus. Osalejaid koheldakse võrdselt, nad kannavad samasugust või sarnast riietust, jättes kõrvale jõukuse, ühiskondliku positsiooni või privileegide indikaatorid. Kõik see tekitab neis me-teeme-seda-kõik-koos tunde. (Samas: 87) Rituaalil ei ole neljandat seina osalejate ja läbiviija vahel nagu teatrietenduse etendajal ja publikul. Seega võib see koostegemise tunne osalejates tekkida ka üheskoos läbiviijaga.

Rituaalid leiavad aset pühas või selleks ettenähtud paikades ehk kindlas aegruumis ning seal nõutakse erilist käitumist. Näiteks enne mošeesse minemist tuleb jalanõud jalast võtta või sauna minnes ennast lahti riietada. Samuti võib rituaal ajutiselt ka tavalise ilmaliku paiga eriliseks muuta. (Schechner 2020: 88-89)

Rituaalsed kogemused ei pruugi olla alati meeldivad või lõbusad, nende põhifunktsioon ei ole meelelahutuslik, mis ei välista selle tajumist meelelahutuslikuna. Rituaalid võivad olla koguni hirmutavad, kui näiteks tuleb kohtuda võimsamate jõudega, kuid isegi ilus rituaal nagu pulmades paaripanek võib pruutpaari jaoks olla hirmutav. (Schechner 2020: 88) Kaasaegse sotsioloogia rajaja Émile Durkheim tõi välja, kuidas rituaalid panevad inimesi reaalsust unustama ning viivad teise maailma, kus võib kujutlusvõimel lasta vabalt lennata. Samuti rõhutab ta, kuidas see võib mõjuda meelelahutuslikult, sest rituaalis osalejaid võib näha naermas ja asjast silmnähtavalt rõõmu tundmas. (Durkheim 1965, viidatud Schechner 2020: 75 kaudu)

Eelmises lõigus mainitud Émile Durkheim väitis juba enam kui sada aastat tagasi, et kuigi rituaalid võivad edastada või väljendada religioosseid ideid, on nad siiski tuntud käitumis- ja tekstimudeleid esitavad etendused. Ehk religioosne rituaal ei ole idee religioonist, see ei väljenda religiooni ideed, vaid lihtsalt kehastab seda. Näiteks võib inimene uskuda puhastusse või vaimsesse taasündi, kuid ta ei räägi rituaali abil selle uskumisest, vaid teeb ja kogeb seda. Durkheim väidabki, et rituaal ei ole lihtsalt idee, vaid selle kehastamine käitumises. Samuti toob ta välja, et see “mõtted kui tegevused” omadus muudabki rituaali nii teatrisarnaseks (Durkheim 1965, viidatud Schechner 2020: 74 kaudu). Etendusele omaselt on rituaal midagi, mida tõstetakse esile või näidatakse ning see on harjutatud ja teistele vaatamiseks mõeldud. Rituaalis on enamasti nii palju performatiivset käitumist, et seda on kerge vaadelda või tajuda kui teatrietendust. Mõndasid rituaale saabki raha eest vaatama minna kui etendusi. Selle näiteks tõi Schechner Süfi Mevlevi tantsijad, keerlevad dervišid, kes on oma rituaali esitanud ka suurtel kontserdilavadel ning kelle publikule tuletatakse enne algust meelde mitte plaksutada, sest tegemist on religioosse rituaaliga (Schechner 2020: 101).

Rituaalide jaoks kasutavad inimesed maske, kostüüme, grimmi, ehteid, tätoveeringuid vms, et ajutist või alalist muutust läbida. Sarnane riietus samuti teenib rituaali võrdustavat või kogukonda loovat funktsiooni. (Schechner 2020: 82) Sõltuvalt tüübist, on ka teistel etendustel samuti kasutusel kostüümid, rekvisiidid jms, mis aitavad etendajal oma rolli kehastada. Sarnaselt rituaalile, saabki etendaja muutuda kellekski teiseks. Etenduse puhul tuleb etendaja sellest välja ning rituaali puhul vaid ajutisest rituaalist.

Nii nagu rituaali saab vaadelda kui etendust, saab ka etendust vaadata kui rituaali. Etendusel on sarnaselt rituaalile kolm faasi: preliminaalne, liminaalne ning postliminaalne faas. Mõjuva etenduse puhul vaataja unustab end ja süveneb etendusse niivõrd, et võib sattuda liminaalsesse aegruumi. Seal võib toimuda transportatsioon, mis etenduse kui liminoidse rituaali puhul muudab inimest ajutiselt ehk peale etendust naaseb vaataja oma endise mina juurde ning toimub taasühinemine argimaailma ja endise minaga. Etendus toimub kindlas aegruumis, kus oodatakse osalejalt erilist käitumist. Ühtlasi on kõik vabatahtlikud ja lõõgastumisega seotud tegevused ja kunstid tavaliselt liminoidsed rituaalid (Schechner 2020: 84).

Schechneri väljapakutud etenduse funktsioonidest täidab rituaal kõiki. Rituaali üks peamiseid funktsioone ongi identiteedi tähistamine või muutmine, mis võib olla nii alaline kui ajutine. Rituaalis osalejate võrdsuse tingimus aitab luua kogukonda või seda tugevdada. Rituaal kui

traditsioonide edasi andmine võib mõjuda õpetlikuna ning religioosse rituaali eesmärk on austada jumalust või kokku puutuda sakraalse ja/või demonlikuga. Kõik rituaalid ei pruugi täita kõiki funktsioone, sest ka rituaale on eri tüüpi. Funktsioonid erinevad sõltuvalt rituaali eesmärgist, asukohast, osalejatest ja ka sellest, mis muutust tahetakse saavutada või läbida. Järgnevalt tutvustan sauna ja saunarituaali.

1.3. Saunarituaal kui rituaal

Saun on kultuuriline nähtus, mis on laialt levinud eelkõige Põhja- ja Ida-Euroopa piirkondades ning millel on nii igapäevane, sotsiaalne kui ka rituaalne tähendus. Kuigi tänapäeval seostatakse sauna sageli eelkõige lõõgastumise ja hügieeniga, on sellel ajalooliselt olnud palju rohkem funktsioone, hõlmates nii kehalist ja hingelist puhastumist, sotsiaalset suhtlust kui ka rituaalseid praktikaid. Selles peatükis avan, mis on sauna ja saunarituaali olemus, kuidas nende funktsioonid ühtivad rituaali ja seeläbi etenduse omadega ning samuti mõtestan sauna funktsioonide muutumist tänapäeval.

Traditsiooniliselt on saun väike eraldiseisev puitehitis, mis paikneb sageli elumajast eemal ning veekogu läheduses, võimaldades saunatamise järel jahutamist ja karastamist. See koosneb enamasti leili-, pesu- ja puhkeruumist ning selle kasutamine järgib kindlat protseduuri. Saunatamine hõlmab endas leiliruumi kütmist, enese lahti riietamist, leili võtmist ja viskamist, higistamist, vihtlemist ning vahelduvat kuuma ja külma keskkonda. Saunajärgne sotsialiseerumine ja puhkus käivad samuti sauna juurde. (Edelsward 1991: 13-16) Saunatamist kui saunas käimist saab vaadata kui rituaalset tegevust. See on korduv ja sümboolselt tähenduslik tegevus. See toimub selleks ettenähtud ja tavakeskkonnast selgelt eraldatud ruumis, mis rituaali jooksul võib muutuda “teiseks maailmaks”. See keskkond soodustab rituaalile omast liminaalset ehk vahepealset olekut, kus saab toimuda muutus. Rituaali läbides muutuvad osalejad ajutiselt “eimillekski”, neilt võetakse ära nende endine identiteet ja positsioon sotsiaalses maailmas (Schechner 2020: 83). Sellele aitab kaasa ka saunatamise minimaalse riietuse või alastuse eeldus (Newson jt 2026).

Kui saunatamisel on palju rituaali omadusi, on see siiski erinev saunarituaalist, mis on teadlikult struktureeritud saunatamise kogemuse juhtimiseks. Saunarituaal kujutab endast spetsiifilist

rituaalset praktikat, mis leiab aset saunaruumis. Saunarituaalide vorm ja iseloom varieeruvad sõltuvalt nii sauna tüübist kui ka kasutatavatest meelelistest ja materiaalistest elementidest. Näiteks võivad rituaalid keskenduda erinevatele meeltele, nagu haistmine aroomisaunas või kuulmine helirituaalides, ning hõlmata erinevaid kehalisi praktikaid, sealhulgas keha katmist soola, spetsiaalsete seepide või muude hooldusainetega. Samuti saab saunarituaale üksteisest eristada saunatüübi või õhuvoolu liigutamise tehnika järgi. (Elamus Spa; vSpa) Saunarituaal tavaliselt eeldab, et sellel on läbiviija ehk saunameister, kes valmistab ette saunakeskkonna, hoolitseb rituaali ajal sauna temperatuuri ja niiskustaseme eest ning juhib osalejate kogemust vastavalt rituaalile. (Edelsward 1991: 14) Saunameistri ametikohustused sõltuvad mõistetavalt ka saunarituaali tüübist, kuid lisaks sauna füüsilise keskkonna reguleerimisele kujundab ta ka osalejate kogemust.

Saunarituaal võib, liminoidsele rituaalile omaselt, muuta osalejat ajutiselt ehk inimene tunnetab mingit muutust või võib rituaali ajal isegi transsi langeda, kuid selle lõppedes tuleb ta sellest siiski välja ning naaseb endise mina juurde. Ka saunameister kui rituaali läbiviija saab selle muutuse läbi teha ning rituaali läbi viies transsi kogeda. Saunatamisest tulenevat transportatsiooni on Edelsward nimetanud ka taassünniks (Edelsward 1991: 106). Ehk saunatamise või saunarituaalist tuleneva muutuse tajumist kõrvutatakse inimest jäädavalt muutva ehk alalise rituaali funktsiooniga. Seda muutust reklaamivad ka spaad. Tihti lubavad nad, et saun ja spaa on need kohad, kus külastaja saab jõudu koguda, mõelda, reflekteerida ning väljuda seejärel asutusest nagu uue inimesena (O'Dell 2010: 63). Saunarituaal siiski osalejat jäädavalt ei muuda, vaid toimib taaskäivitavalt ehk mõju või muutus ei ole jääv. Seda väljendavad ka “akude laadimise” ja taassünni metafoorid, kus saun tekitab ajutise muutuse füüsilises ja vaimses seisundis, mis võimaldab argielust ajutiselt eemalduda ja taastuda.

Sellele muutust soosivale vahepealsele faasile eelneb ja järgneb eraldumine ja taasühinemine. Saunarituaali puhul eraldutakse endisest identiteedist ja keskkonnast lahtiriietumisega ning lisaks riitele eemaldatakse enamjaolt ka ehted, kellad ja muud identiteedi markerid, mis seovad osalejat välismaailmaga. Peale sauna tavaliselt suheldakse, taastutakse ning kosutatakse ennast joogiga, samal ajal ise liminaalsest faasist välja tulles ja pärismaailmaga taasühinedes. Alastuse või spetsiaalse riietuse eeldus ühtib ka rituaali erilise käitumise nõudega ning samuti ka rituaali osaliste võrdsuse aspektiga.

Saunatamine ja saunarituaal kui rituaal hõlmavad endas samasid rituaali tunnused, sest saun ise mõjub rituaalsena. Kuid mis on saunarituaalil, mida tavaaunal ei ole? Seal on keegi, kes viib läbi rituaali ja seeläbi ka juhib ja kujundab osaliste kogemust. Saunarituaal võib mõjuda veel enam ühendavana, sest see võib mõjuda rohkem elamusena kui tavaline saunatamine. Saunarituaalil on ka teistmoodi reeglid, näiteks ei tohi enamasti saunarituaali ajal rääkida ning leiliviskamise või saunakeskkonna kujundamise jms ülesanded on saunameistri kanda.

1.4. Saunarituaal kui etendus

Järgnevalt käsitlen saunarituaali ja seeläbi ka sauna funktsioone, vaadeldes neid Schechneri seitsme etenduse funktsiooni kaudu. Funktsioonid on järjestatud vastavalt sellele, kui olulised need saunarituaali raames tunduvad. Võimalusel toon võrdluseks sisse ka ristimise näite kohtades, kus see aitab selgitada saunarituaali olemust. Ristimine on kristlik rituaalne sümbol ja üleminekuriitus, mille kaudu inimene saab osa Jeesuse surmast ja ülestõusmisest ning liitub kristliku kogukonnaga. Ristimine tähistab vana elu mahajätmist ja uue identiteedi omandamist (Groenewald 2003: 375–379).

Kõige olulisemaks saunarituaali funktsiooniks on sauna üks keskseid omadusi ehk selle tervendav funktsioon. Vanadel eestlastel oli saun ainuke ravivõimalus, seega nad ei kahelnud selle tervislikkuses ning see oli nende lahendus peaaegu kõigile tervisehädadele. Ka Antiik-Rooma arstid soovitasid saunatamist kõikvõimalike haiguste korral ning usuti, et soojus tervendab ja pikendab eluiga. (Höbepappel 2023: 235) Kui tavapärase saunapäev oli traditsiooniliselt laupäev, siis neljapäeval köetud sauna kutsuti nõiasaunaks ning seda tehti enamasti just ravitsemise eesmärgil (samas: 84).

Tänapäeval saab neid uskumusi uuringute ja katsetega tõestada. Sellel aastal avaldatud artikkel sauna ja tervise seosest toob välja, et regulaarset saunatamist saab seostada väiksema südame-veresoonkonna haiguste ja suremuse riskiga ning väiksemate põletikunäitajatega. Samas rõhutavad autorid, et suurem osa tõendusmaterjalist põhineb vaatlusel põhinevatel uuringutel ning tulemusi võivad mõjutada ka teised elustiililised tegurid. (Nagai, Tanaka 2026) Umbes kümne aasta tagune uuring, milles osales üle 3000 Soome mehe, leidis, et pikemad ja sagedasemad saunas viibimised on seotud väiksema suremusriskiga. Täpsemini on selle uuringu

kohaselt kõige kasulikum saunas käia 4-7 korda nädalas ning viibida seal üle 19 minuti korraga. Neid, kes saunatasid korraga rohkem kui 19 minutit, oli koguarvust ainult umbes 22 %. Sama statistika põhjal väideti, et mehed, kes saunatavad 4-7 korda nädalas, elavad kauem kui mehed, kes käivad saunas 1 kord nädalas. Selle põhjuseks võib olla sauna kuumuse positiivne mõju, aja maha võtmine kui ka saunatamisega tekkiv kogukonnatunne. (Laukkanen jt 2015)

Järgnevalt räägin sauna ja saunarituaali seosest rituaali liminaalse osaga ning kuidas saunast tulenevat muutust on tajutud puhtuse eri vormidega. Saunale on omistatud puhastav funktsioon. Raamatu “Saun: ajalugu, kultuur, tervis, ehitus” eessõnas tuuakse välja, kuidas saun teeb meiega midagi “imetabast”:

Kui leiame hetke sauna minna, teeb see meist paremad inimesed, sõbrad, lapsevanemad, kodanikud, sest saunas ei saa sauna vältida. Saun saab meid kätte ja raputab läbi, puudutab igat keharakku, isegi teadvust ja alateadvust ning lõpus laseb meid õrnalt lahti. Nõnda olevat tuhat aastat tagasi kui ka nüüd. (Höbepappel 2023: 9)

See ühtib rituaali transformatiivse funktsiooniga ehk saun kui rituaal või isegi saunarituaal muudavad või puhastavad inimest. Selle muutus liigitub Schechneri identiteeti muutva funktsiooni alla. Saun teeb puhtaks, nii sisemiselt kui välimiselt. Seda saunast tulenevat puhtust saabki mõista mitmet moodi.

Etenduse ja rituaali identiteedi tähistamise või muutmise funktsioon väljendub puhastumises. L. M. Edelsward väidab oma raamatus “Sauna as Symbol”, kuidas saun töötab sarnaselt kirikule, kus keha ja hing puhastuvad. Saun ja kirik on ka varem koos käinud, sest vanarahva aegu käidi laupäeval saunas, et pühapäeval puhtana jumalateenistusele minna. (Edelsward 1991: 195) Seega on saunal seos nii kristlike kalendripäevadega, mille jaoks pidi puhas olema, kui ka kristliku rituaaliga nagu pühapäevase kirikus käimisega. Saunaga saavutatav puhtus ei ole lihtsalt hügieeniline seisund, vaid laiem, füüsiline, moraalne ja rituaalne kategooria. Saunas käimist ei mõisteta lihtsalt pesemisena, vaid rituaalse tegevusena ja saun võiks olla võrreldav teiste pühade rituaalipaikadega.

Näiteks udmurtidel ei lastud inimesi rituaalile, kui nad on liiga mustad või ebapuhtad ning seda olekut peeti isegi ohtlikuks. Seepärast eelnes saun alati kalendri- ja mälestusrituaalidele. (Minniyakhmetova 2016: 350-353) See ühtib ka Eesti vanarahva kommetega ennast enne tähtpäevi ja pühapäevast kirikut puhtaks pesta. Saunatamine ja saun kui püha koht on tugevalt seotud olnud ka alaliste rituaalidega, nagu sünn, surm ja pulmad. (Habicht 1972: 124) Habicht kirjutab, kuidas eestlastel oli kunagi kombeks pulma lõpu poole pruutpaar vihtlema saata, et nad

täiesti puhtana uude ellu saaksid astuda. Samuti sünnitati saunas ja valmistati matusteks surnuid ette ning haiged olevat ka ise sauna surema läinud või viidi neid sellel eesmärgil sinna (Höbepappel 2023: 84). Seega kui vaadelda neid kui rituaalseid tegevusi, mis leidsid aset saunas, võiks ka näiteks surnu pesemist saunas liigitada saunarituaali alla.

Newson jt viisid läbi katse sauna ja heaolu seosest ning leidsid, et iganädalase saunatamisega paranes heaolu just kuuluvustunde kaudu, mis omakorda on seotud ka parema füüsilise ja vaimse tervisega. Artiklis selgitati saunakogukonna loomise või selle tugevdamise võimet ühise kogemuse ja kuumuse talumise kaudu. Kõigile ei ole kuumus meeldiv, kuid koos teistega on seda kergem taluda. Lisaks sellele on Newson jt identiteedi tähistamise või muutmise funktsiooni juures maininud mõistet *identity fusion*. Eesti keeles tähendaks see “identiteedi sulandumist”. Saunakogemus pakub sügavama ühenduse võimalust ning osaleja hakkab tajuma gruppi kuuluvust osana enda identiteedist ehk *identity fusion* toimub tema ja saunakogukonna vahel. (Newson jt 2026)

Saunarituaali kogukonna loomise või selle tugevdamise funktsioon ühtib etenduse ja rituaali omaga. Lisaks sellele tekitab kogukonna efekti saunas alastuse ja seeläbi võrdsuse aspekt, mis aitab osalejas tekitada rituaalile omast me-teeme-seda-kõike-koos tunnet. Ehk saunarituaaliga saab osaleja tunda identiteedi tähistamist või muutust tänu sellele kogukonda loovale funktsioonile, sest grupikuuluvus saab osaks tema identiteedist.

Ristimise kõige olulisemaks funktsiooniks võib pidada identiteedi muutumist. Inimene jätab maha oma vana elu ning omandab uue identiteedi kristlasena. Toimub alalisele rituaalile omane jäädav muutus. Identiteedi muutus ei toimu ristimises siiski ainult individuaalsel tasandil. Ristimise kaudu saab inimesest kristliku kogukonna ehk kiriku liige ning teda tunnustatakse teiste usklite seas koguduse osana. Siinkohal võib kasutada ka Newson jt käsitletud mõistet *identity fusion*, mille puhul grupikuuluvus muutub inimese identiteedi osaks. Sarnaselt saunarituaaliga saab ka ristimises kogukonda kuulumine osaks inimese sotsiaalsest identiteedist. Seetõttu on ristimisel tugevalt esindatud ka kogukonda loov funktsioon: ristimine ühendab erinevad inimesed üheks kogukonnaks sõltumata rahvusest, sotsiaalsest staatusest või soost (Groenewald 2003: 373).

Saunarituaali järgmiseks funktsiooniks on meelelahutus ning kuna rituaal võib Émile Durkheimi sõnul mõjuda meelelahutuslikult, siis võiks seda väita ka saunarituaali kohta. Ehk osalejaid on näha nautimas ja rituaalist rõõmu tundmas. Mõned spaad ongi võtnud saunarituaalide üheks

fookuseks meelelahutuse (nt. vSpa leilirituaal), saunameister hoiab osalejate tuju üleval, räägib nalju ning viib samaaegselt rituaali läbi. See aitab osalejate tähelepanu kuumuselt eemale suunata ning seeläbi hoiab neid ka kauem saunas. Osalejate meelt lahutab ka sauna lõõgastav ja tavapärasest erinev olemus. Sarnaselt rituaalile saab ristimist tajuda meelelahutuslikult, kuid ristimisel see funktsioon kui eesmärk praktiliselt puudub.

Saunarituaaliga saab õpetada ja edasi anda traditsioone. Näiteks saunale omane käitumine, sealsed kehtivad tabud ja kombed on kõik õpetatud. Samuti saunarituaalist sõltuvalt õpetab saunameister osalistele sauna ning ka rituaali spetsiifilisi oskusi/teadmisi, näiteks kuidas vihelda. Saunas käimine ja saunarituaalid võivad arendada vastupidavust. Need õpetavad osalejat kuumust taluma ning seeläbi arendavad ka füüsilist ja vaimset vastupidavust saunale.

Paljudes ühiskondades on saun olnud püha paik, kus kohtutakse esivanemate, vaimude ja jumalatega. Sauna pühaduse hoidmiseks kehtisid igasugused reeglid ja tabud, näiteks tuli austada ja mitte pahandada saunas elavat saunahaldjat ja sauna tuli siseneda ainult heas tujus. Seal ei tohtinud mõelda halvast või kedagi taga rääkida, samuti oli igasugune seksuaalne tegevus saunas tabuks. Saunahaldjast hirmsam oli siiski vanapagan, kelle nime ei tohtinud saunas nimetada, sest muidu ilmuvat ta ise välja. (Habicht 1972: 132; Edelsward 1991: 97) Need uskumused ja keelud näitavad, et saun ei ole olnud kõigest pesemispaik, vaid sellele omistati sakraalne ehk püha tähendus. Kui sauna peetakse pühaks kohaks, seega võiks seal toimuvat rituaali samuti pühaks pidada. Saun ei ole otseselt religiooniga seotud, vaid uskumustega kõrgemasse jõudu. Saunarituaal kuulub pühaliku ja ilmaliku rituaali skaalal kuhugi vahepeale, sõltudes saunarituaali eesmärgist ja teostusest. Näiteks võiks neljapäevaseid nõiasaunu või sauna spirituaalseid aspekte, nagu esivanemate vaimudega, kuradi ja saunahaldjaga kohtumine või sauna otsest seost religioossete rituaalidega nagu matused ja kirikus käimine, liigitada pühaliku rituaali alla. Seda õigustaks ka sauna pühaks kohaks pidamine. Kuid saunarituaalid hügeeni, lõõgastuse või meelelahutuse vms eesmärgil liigituvad rohkem ilmaliku rituaali alla.

Kui saun on ajalooliselt olnud püha koht, kas see pühadus on säilinud ka tänapäeval? Mina leian, et see sõltub saunakogemusest, näiteks võib esivanemate sauna traditsiooniline kasutamine rituaalsete tähendustega olla, samas kui spaasaunades on see pigem taandunud heaolu ja lõõgastuse kogemuseks. Kindlasti sõltub see ka inimesest endast, mis tema jaoks on püha. Spaa saunades on tänapäeval pühaduse tunnetus ümberkujunenud heaolu, enesepuhastuse kogemuseks ning seost sakraalsega ei ole.

Ristimine kui pühalik rituaal on seotud religiooniga. See ei ole kõigest sümboolne tegevus, vaid kohtumine sakraalsega, kus inimese identiteet ja staatus muutuvad religioossetes tähendustes. Saunarituaali ja ristimise peamine erinevus seisneb selles, et ristimise sakraalsus on otseselt seotud kristliku usu ja Jumalaga, samas kui saunarituaali sakraalsus võib olla seotud rahvausundite, esivanemate, vaimude või lihtsalt rituaalse puhastuse kogemusega. Seetõttu võib saunarituaal sõltuvalt kontekstist paikneda sakraalse ja ilmaliku rituaali vahepeal, ristimine aga kuulub selgelt religioossete sakraalsete rituaalide hulka.

Viimaseks ja funktsioonide hierarhias kõige vähem keskseks etenduse funktsiooniks nii saunarituaalis kui ka ristimises on ilu loomise funktsioon. Saunarituaali puhul võiks vaadata muljetavaldavat rätikutehnikaid kui esteetiliselt meeldivat ja seega ilu loovat tegevust. Samuti võib näiteks helirituaali puhul loodavat muusikat pidada ilu loomiseks. Ristimist saab kogeda kui ilusat sündmust, sest selle rituaali vorm, tähendus ja kogukondlikkust loov kogemus teevad sellest harmoonilise terviku. Seega täidavad nii saunarituaal kui ka ristimine ilu loomise funktsiooni pigem teisejärguliselt. See ei ole nende rituaalide eesmärk või käivitav jõud, kuid siiski selle tajutav tulemus.

Saunatamise puhul ei ole esteetiline mõõde seotud osalejate kehade visuaalse ilu või esinduslikkusega, sest kõik kehad ei ole esteetiliselt ilusad. Erinevalt teatrist, kus publik võib rõhutada pidulikkust ja eneseesitlust, eeldab saun minimaalset riietust ning keskendub eelkõige kehalisele kogemusele ja rituaalsele funktsioonile. Ka saunaga seotud tegevused, nagu higistamine ja vihtlemine ei mõju tingimata ilu loovana.

Erinevate rituaalide puhul saab võrrelda ka nende kestvust. Saunarituaalil on kindel ajaline piir, sest osalised ei jõua füüsiliselt kauem saunas olla. Samuti on ka ristimine ajaliselt lühike, see võib kesta kümnest minutist kuni tunnini. Kuid on olemas ka nädalapikkuseid rituaale, näiteks palverännakud.

Kokkuvõttes võib saunarituaali käsitleda nii rituaali kui ka etendusena, mis ühendab endas mitmeid Schechneri kirjeldatud funktsioone, kuid need ilmnevad erineva tugevusega sõltuvalt kontekstist ja saunarituaali tüübist ja ka ajastust. Kõige kesksemad funktsioonid on tervendav, identiteeti muutev ja kogukonda loov funktsioon. Ristimisel on olulisemateks funktsioonideks seos sakraalsega, identiteedi muutmine ning kogukonna loomine. Kõige selgem erinevus seisneb sakraalsuses: ristimine on otseselt seotud kristliku usu ja Jumalaga ning kuulub selgelt religioossete rituaalide hulka, samas kui saunarituaal paikneb sakraalse ja ilmaliku piiril ning

selle tähendus sõltub kontekstist. Kuigi need kaks rituaali kuuluvad väga erinevatesse kultuuri raamidesse, täidavad nad sarnaseid etenduse funktsioone, mis toetab arusaama, et rituaale saab vaadelda kui etendusi.

Sellest tulenevalt võib saunarituaali käsitleda kultuurietendusena, mis on struktureeritud ja teistele kogemiseks ja vaatamiseks suunatud tegevused. Saunameister juhib rituaali kulgu, kujundab osalejate kogemust ning kasutab selleks erinevaid kehalisi ja meelelisi võtteid, nagu rätikutehnika, muusika, aroomid ja keskkonna loomine. Etendusuuuringute vaatenurgast täidab saunarituaal mingil määral kõik Richard Schechneri kirjeldatud etenduse funktsioonid: see tervendab; võimaldab identiteedi ajutist muutumist; tugevdab kogukonnatunnet; võib pakkuda meelelahutust; õpetada traditsioone; omada seost sakraalse ja/või deemonlikuga ning luua esteetilist kogemust. Lisaks toimub rituaal kindlas aegruumis, kus osalejad alluvad tavareaalsusest erinevatele käitumisreeglitele. Saunarituaalil on olemas nii läbiviija kui ka osalejad, kelle ülesanded on selgelt jaotatud. Kuigi osalejad ei ole üksnes passiivne publik, vaid kogevad rituaali aktiivselt, kujundab saunameister nende kogemust sarnaselt etendaja ja publiku suhtele performatiivsetes kunstides.

2. SPAA SAUNARITUAALI *SHOW AUFGUSS* ANALÜÜS

Pärast saunarituaali käsitlemist rituaali ja etenduse vaatenurgast keskendun nüüd täpsemalt *Aufguss*'i traditsioonile ning selle performatiivsele erivormil ehk *Show Aufguss*'ile. Analüüsi osas selgitan, kuidas need kaks rituaali üksteisest erinevad ning mis teeb *Show Aufguss*'i nii eriliseks. Teises pooles analüüsin kahte *Show Aufguss*'i etendust ning toon välja sõu funktsioonid, kõrvutades seda teatrietendusega. Sellega vastan ka oma uurimisküsimustele: Millised elemendid ühendavad Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaale teatrietendusega? Millised elemendid ühendavad *Show Aufguss* saunarituaali rituaaliga? Kaks analüüsiks väljavalitud sõud on pärit Tallinna Mustamäe Elamus Spast ning olen mõlemat vahetult näinud, kuid analüüs põhineb enamasti videosalvestistel (vt. kasutatud allikatest: EESTI II AUFGUSSI ja Eesti parim Aufgussi). Analüüsi teostades lähtun “Etenduskunstide uurimismeetodite” kõrgkooliõpiku “Etendusuringute” peatükist (Saro 2022).

2.1. *Show Aufguss*

Kaasaegne spaakultuur ei keskendu enam üksnes lõõgastusele ja terviseteenustele, vaid üha enam tervikliku elamuse loomisele. Sellist muutust aitab kirjeldada Tom O'Delli käsitlus elamusmajandusest, mille järgi on kogemused muutunud kõige olulisemaks kaubaks, mida turism pakkuda saab, sest turistid eelistavad aktiivselt osaleda, mitte passiivselt pealt vaadata. (O'Dell 2005, viidatud Matsuura 2024: 9-10 kaudu). *Show Aufguss*'i saunarituaal sobib sellesse konteksti hästi, sest lisaks tavalisele saunarituaalile pakub teistsugust kogemust selle performatiivne pool.

“Aufguss” (otsetõlkes infusioon) on saksakeelne termin, mille eestikeelne vaste võiks olla “saunaleil”. Siinses töös on vaatluse all *Aufguss*'i saunarituaal, kus visatakse kerisele lisaks leiliveele ka purustatud jää koos eeterlike õlidega ning rituaali juurde kuuluvad ka muusika-, valguskujundus, rätikutehnikad ja saunameister ise. (Aufguss from) Saunameister juhhib keriselt

tuleva kuuma ja niiske leili rätiku, lehviku või mõne muu sobiliku tööriistaga ühtlaselt üle ruumi. Rätikutehnikad erinevad üksteistest kuuma õhu suunamise sihist. Näiteks klassikaliste *Aufguss*'i rätikutehnikate hulka kuuluvad Kamm ja Labidas (*Comb and Shovel*), kus suunatakse külmem õhk alt üles või just kuumem ülevalt alla. Lipu tehnika (*Flag*) on õhu suunamine küljelt küljele ja Helikopteri tehnika (*Helicopter*) rätiku ringjas liigutamine leilist tuleva aurupilve hajutamiseks. Kõik rätikutehnikaga mõjutatav õhk või aur suunatakse rituaalis osalejate poole. Samuti on kasutusel kaasaegsemad rätikuvisked (*Pizza, Double pizza, Otto, Super Otto, Angelo, Slap, Snake ja Disco*), millega saunameistrid lisaks õhuliigutamisele veel ka oma oskuseid näitavad ja rituaalis osalejate meelt lahutavad. Tehnikate juurde käivad ka rätiku visked ja püüded. (Aufguss from) *Aufguss*'i rituaali alguses tutvustab saunameister rituaali olemust, kestust, kasutatavaid eeterlikke õlisid ning aitab osalejatel, sõltuvalt nende vastupidavusest, saunalaval sobiva koha leida. Samuti soovib ta osalejatel, kellel rituaali ajal paha või liiga palav hakkab, tervise huvides saunast väljuda. Kuigi rituaalis võib esineda teatud esteetilisi või meelelahutuslikke elemente, nagu muusika ja muud atmosfääri loovad elemendid, on saunameistri peamine ülesanne siiski kuumuse reguleerimine ja leili sujuva kulgemise tagamine. (Aufguss from) *Show Aufguss* (kasutusel ka *Theatre Aufguss*) on teatraalsem versioon traditsionaalsest *Aufguss*'i rituaalist, mis on lisaks saunarituaalile ka lavastuslik etendus. Kui traditsiooniline *Aufguss* on aroomiteraapiaga seotud rituaal lõõgastumiseks ja tervenemiseks, siis *Show Aufguss*'il on lisaks sellele ka eesmärk publikule pakkuda elamust ning neile muljet avaldada (Newson jt 2026; Aufguss Show).

Saunameistrid, kes on nii lavastajateks kui ka etendajateks, loovad kuni 15-minutilise etenduse, mis sisaldab narratiivi, valguskujundust, rätikutehnikaid, rekvisiite ja eeterlikke õlisid, mis kõik teemat edasi anda ja jutustada aitavad. Näiteks Elamus Spa *Show Aufguss*'i etenduses nimega "Elu sähvatused" taastõi saunameister Ivan Hudik oma elu parimad hetked, kus ilmnes ka haistmismeelega tajutavat kontrasti. Näiteks noort armumist, piknikku ja tantsimist illustreeris magus lillearoom ning leina pigem ebameeldivam asfaltitaoline hõng. Sõu koreograafia poolt aitas luua tantsuõpetaja Villiko Kruuse.

Etenduse teema võib olla adaptatsioon mõnest filmist või raamatust; inspireeritud muusikapalast või folkloorist, kehastades mõnda kindlat või stereotüüpset tegelast. Sõu teema võib pärineda isegi saunameistrite enda eraelust nagu eelneva lõigu näites "Elu sähvatused". Kõik see toimub 75-85-kraadises Soome saunas, kus saunameister peab lisaks loo edasi andmisele ka

saunarituaali läbi viima. Etenduse ettevalmistused kestvat sarnaselt teatrile umbes kolm kuni neli kuud. (Kuku raadio 2023) Endisest teatritöötajast Hollandi saunameister Sigrid Van Rijswijk, kes ühtlasi võitis eelmise aasta *Aufguss*'i maailmameistrivõistlused naiste arvestuses, kirjeldas, kuidas *Aufguss* on sündmus, kus sport, teater ja heaolu kokku saavad (Newson jt 2026). *Show Aufguss*'i esitamiseks on üsna ekstreemsed tingimused. Saunameistrid omavad erilisi oskusi ning iga inimene saunameistriks ei sobiks, sest vaja on läbi viia 75-85-kraadises saunas etendus, mis sisaldab endas füüsilist liikumist nagu rätikutehnikad, tantsimine ja ka näitlemist. Etendusi luua aidanud koreograaf Villiko Kruuse on rõhutanud, kuidas etendajal, kellel võib koreograafia selge olla, saab 75-kraadises kuumas ruumis hapnik ajus otsa, mis tekitab näiteks ruumi ja ajataju kadumise (Mustamäe Elamus Spa 2024).

See *Aufguss*'i vorm on saanud üle maailma nii populaarseks, et sellel on oma maailmameistrivõistlused. *Aufguss* WM (World Masters) korraldab iga aasta võistlused parima saunameistri ja *Show Aufguss*'i väljaselgitamiseks. Võistlused toimusid esmakordselt 2009. aastal kuue võistlejaga ning 2025. aasta võistlusteks on Aufgussi liidus juba 20 riiki ning võistlustel osales 160 saunameistrit (Newson jt; Aufguss WM president). Eestis toimusid selle aasta aprillis *Show Aufguss*'i Eesti meistrivõistlused alles kolmandat korda, millega valiti Eesti esindaja MM-ile. Lasse Eriksen, kes on *Aufguss* WM president, oli Eestis võistlustel žüriis ning tõi välja, et Eesti saunameistrid teevad rituaale juba maailmaklassi tasemel, kuigi tavaliselt võtab selleni jõudmine aega umbes viis-kuus aastat. (Aufguss WM president)

Võistluste etendusi hinnatakse kindlate kriteeriumite alusel. Žürii pöörab tähelepanu nii tehnilistele aspektidele, nagu rätikutehnika, selle tehnilisele täpsusele, keerukusele, kontrollile ja liikumise voolavusele. Hinnatakse ka kuumuse jaotamist, ohutust ja professionaalsust, aroomide valikut ja sobivust narratiiviga. Tähelepanu all on ka sõud ja narratiivi otseselt teenivad komponendid, näiteks dramaturgia, muusikaline kujundus, teemaarendus ning esineja ja publiku vaheline emotsionaalne suhte. Oluline on, et kõik need elemendid moodustaksid sidusa terviku, mis mahub etteantud ajaraami, tavaliselt ligikaudu 15 minuti sisse (National Competitions). Elamus Spas esitavad saunameistrid oma etendusi kuni sajaliikmelisele publikule ning meistrivõistlustel ulatub osalejate arv kuni kahesajani. (Elamus Spa; Kuku raadio 2023) Samuti saab jälgida saunameistrite hoolsust selle järgi, kui korralikult nad tegevuslike osade ja rätikutehnika vahepeal kasutatavaid rätikuid voldivad ning kasutusel olevad esemed oma kohtadele paigutavad.

2.2. Etenduste analüüs

Siin peatükis kirjeldan alguses *Show Aufguss*'i saunarituaali Mustamäe Elamus Spas. Räägin etenduse praktilisest poolest ning Elamus Spa sõude publikust. Seejärel viin läbi etendusanalüüsid kahel sõul ning toon välja ka järeldused.

Elamus Spa saun mahutab üle saja osaleja. Ristkülikukujulise saunaruumi keskel asub umbes neljameetrine piklik keris, mille ümbritseval alal tegutsevad saunameistrid. Kummalgi pool kerise pikemat külge on publiku paigutamiseks kolm tasandit astmeid. Kerist ümbritsevat letitaolist ala, kuhu saunameistrid saavad rituaali jooksul esemeid ajutiselt asetada, tuleb hoida korras ja puhtana. Samuti kuivatavad saunameistrid regulaarselt oma higi, et see kerisele ei tilguks ega esinemist ei segaks. Samuti palutakse osalejatel rituaali ajal vaikselt olla “nagu teatriski”, kõrvutades seda otseselt teatrietendusega.

Saunas asub kerise lõpus seinal suur ekraan, kuhu kuvatakse enamasti tehisaruga genereeritud liikuvad pildid. Seda kasutatakse enamasti tegevuspaika viimiseks ja atmosfääri loomiseks. Ekraani ja tehisaru kasutamine on sõus oluliseks vahendiks narratiivi edasiandmiseks. See aitab leiliruumist teha loo tegevuspaiga, seal näidatakse videoklippe, mis lugu edasi viivad ning mida leiliruumis realiseerida poleks võimalik. Samuti võib olla asendatud mõni tegelane või jutustaja, kelle tehislik hääl tegevust vahendab või edasi aitab viia.

Kogu dialoog, tekst ekraanil ning ka jutustaja või mõne fiktsionaalse tegelase kõne on inglise keeles. Selle põhjuseks on ilmselt tahe teha sõu sisu arusaadavaks ka välismaalastele, kes spaad külastavad. Dialoog kõlab kas saunas kohapeal või salvestisena kõlaritest, kui etendajad liigutavad suud või annavad kehakeelega aimu, et kostuv tekst kuulub nende tegelasele. Kõne võib olla loodud tehisaru abiga, asendades etendaja või mingi muu fiktsionaalse tegelase häält. Kuna publik paikneb saunameistri ümber mitmel küljel ning etendaja üheks peamiseks ülesandeks on rätikutehnika sooritamine, võivad suulised osad nende vahepeal osaliselt kaduma minna. Seetõttu kasutatakse mõnikord eelnevalt salvestatud dialoogi, mis võib parandada kõne arusaadavust, eriti juhul, kui saunameistri hääl ei sobi esinemiseks või kui võõrkeelne esitus valmistab raskusi. Samas võib tehishääle või salvestise järgi suu liigutamine olla ebaefektne ja mõjuda ebausutavalt. Mõned etendused ei kasutagi dialoogi või konteksti annab tehisaruga tehtud jutustaja hääl nagu etenduses “Malice in the Sauna”.

Tähelepanuväärne on rituaalis kasutatavate rekvisiitide leidlikkus. Leilivee valamiseks kasutatakse sageli tavapärasest erinevaid esemeid, mis etenduse narratiivi või temaatikaga ühtivad. Näiteks on kasutatud selleks uiske, koerakrõbina karpi, veini- või joogipudelit jms, mis lisavad rituaalile mängulisust ja etenduslikkust.

Sõu saunarituaali ja selle etenduslik pool jaotuvad sõust sõltuvalt umbes võrdselt. Kehtestatakse ka neljas sein, mis on omane teatrietendusele, mitte aga rituaalile. Neljas sein kehtib rituaali etenduslikel osadel, sest saunarituaali ülesandeid täites ja õhuvoolu publiku poole liigutades vaatavad saunameistrid publikule tihti silma. Samuti on osalejatel saunarituaalile omaselt tunne, et nad on osa toimuvast. Ehk sõu rituaali tunnused ja teatrietenduse tunnused vahelduvad sõltuvalt hetkes toimuvast. Ühtlasi saab tuua etenduse ja rituaali vahelise võrdluse tegevuspaiga suhtes. Teatrietenduse puhul toimub tegevus laval, sauna etenduse puhul ei toimu see saunalaval, vaid saunapõrandal. Laval asuv publik on rituaalile omaselt osa saunarituaalist, kuid sõu performatiivsemates osades muutub ta pigem neljanda seina taga olevaks vaatajaks.

Sõude reklaamimiseks tehakse intervjuusid trükimeedias ja raadios. Elamus Spa ühtlasi teeb läbi oma YouTube kanali (Mustamäe Elamus Spa) otseülekande iga-aastastest meistrivõistlustest, et kõigil oleks võimalus neid näha. Samuti pannakse samale kanalile peale võistlusi üles ka esikoha saavutanud etenduste salvestised. Etenduse publik koosneb spaa külastajatest, kes tulevad kas lihtsalt spaasse lõõgastuma ja kelle jaoks sõu on üks pakutavatest saunarituaalidest, või inimestest, kes tulevad spetsiaalselt sõusid vaatama ning kellel on välja kujunenud isegi lemmik saunameistrid (Elamus Spa juht). Sõusid reklaamides toovad saunameistrid tihti välja, et tegemist on teatriga, mis toimub saunas, lubades sellega uut kogemust. Järgmistes alapeatükkides viin läbi kahe 2025. aasta *Show Aufguss* meistrivõistluste etenduse analüüsi.

Etendusi analüüsides esmalt kirjeldan ning toon välja etenduse narratiivi ning kõik muud saunameistri ülesannetega seotud aspektid, mis toetavad loo jutustamist. See hõlmab näiteks rätikutehnikaid ja liikumise koreograafiat, rekvisiitide valikut leilivee ja jää valamiseks ning aroomide kasutust. Samuti kirjeldan valgus- ja muusikalist kujundust. Oluline on meeles pidada, et igas etenduses on narratiiv ja saunarituaali läbiviimise pool omavahel tihedalt seotud.

2.2.1. “The Hot Heist”

Analüüsitav etendus “The Hot Heist” toimus 13. juunil 2025 Elamus Spa saunas (vt. Eesti parim Aufgussi). Kohapeal jälgis sõud ligikaudu sada inimest ning otseülekande jälgijate arv ei ole teada. Saunameistriteks olid Ksenia Kolkina ja Frederik Vilms-Jamsa ning sama kava võitis ka 2025. aasta Eesti meistrivõistlused tiimi arvestuses.

Lugu räägib kriminaalist ja politseinikust, kes peavad ühise eesmärgi nimel jõud ühendama. Sõu jaotub viieks stseeniks ning vahelduvad narratiivi jutustamine ning saunarituaali läbiviimine. Esimeses stseenis viib taustaekraan tegevuse politseiauto avatud pagasiruumi juurde, kuhu naispolitseinik meest kraest kinni hoides juhatab. Kusjuures terve etenduse vältel toimub tegevus leiliruumis ning ekraani kasutatakse enamasti asukohtade ja tegevuspaikade markeerimiseks. Taustal mängib KALEO “Way Down We Go” ning saunameistrid võtavad rätikud ning panevad saunas kuuma õhu ringlema. Nende rätikutehnikad on sünkroonis nii muusika kui teineteisega. Laulu lõppedes kohtuvad saunameistrid sauna eesosas kerise ees ning jätkub mehe, kraest kinni, politseiautosse juhatamine.

Mees istub ekraani ees pingil, mis loob mulje, nagu istuks ta otse politseiautos tagaruumis. Ta teeb naisele ettepaneku kohtingule minna, mille naine tõrjub vastusega: “Sa küsid seda minult iga kord.” Mees õigustab end asjaoluga, et naine ei anna talle kunagi selget vastust. Politseinik viipab käega, mille peale ekraanil auto tagauks sulgub ning naine auto juurest ära kõnnib. Mees saadetakse vangi, ta tõmbab selga oranži vanglakostüümi ning taustal kõlavad laulusõnad: “We get what we deserve”. Terve steeni vältel on näha, kuidas saunameistrite kehahoiakud nende staatust ja positsiooni näitavad. Naispolitseiniku kindel kehahoiak ja domineeriv kohalolu vastanduvad mehe alandatud positsioonile. Mehelt esemete äravõtmine, lohisev kõnnak ning norgus kehahoiak joonistavad temast madalama staatusega tegelase. Muusikapala viimased sõnad viitavad sellele, et mees kui kriminaal sai selle, mida vääris ning tegelaste erinevad sotsiaalsed positsioonid muudavad potentsiaalse kohtingu ebatõenäoliseks.

Järgmine stseen toimub vangla külastajate ruumis. Politseinik läheb mehe juurde abi paluma kahtlustatava röövi takistamiseks. Mees oma kriminaalse taustaga aitab politseinikul aru saada, mida kahtlustatavad muuseumist röövida võiksid. Saunarituaali temaatikaga kokku sobivalt leiavad nad, et pahalaste plaaniks on röövida muuseumist kõige esimene aroomipudel, mille sildi all on oletatavasti kaart aroomi kompanii salastatud laohooneni. Ekraanil on näidatud

kahtlustatavate kirjeldused koomilises võttes. Dialoogi taustal käivad saunameistrid kerise kõrval edasi-tagasi, valades sinna jää koos eeterlike õlide ja leiliveega. Mees pakub ennast salajasele missioonile pahalaste takistamiseks appi. Kui naine nimetab kõiki põhjuseid, miks see halb mõte on, unistab samal ajal mees nende võimalikust kohtingust. Tema mõttemull koos unelmaga on näidatud saunameistrite taga ekraanil. Mees on punktvalgusega esile tõstetud ning naine, kelle kõne on intrigeerivast instrumenataalmuusikast summutatud, moodustab musta siluetina varju. Viimaks nõustub politseinik kriminaali abiga. Kokkuleppe märgiks üle kerise surudes, kukutab üks saunameistritest kerisele midagi sütitavat ja ning sellest ilmub leek, mis muudab käepigistuse veelgi efeksemaks. Etendajate näitlemine on füüsiliselt väljendusrikas, mida näitab edendajate intensiivne miimika ja demonstratiivne žestika.

Kolmas stseen koosneb tegelaste ettevalmistusest salajaseks operatsiooniks ning neid saadab Imagine Dragonsi laul “Sirens”. Mees otsustab mida kanda, tema valikuteks on must ülikond ja stereotüüpne must-valge triibuline vanglakostüüm koos dollarimärgiga kotiga. Laulusõnad “I just want to be good again” väljendab kriminaali tahet paremaks saada ning kostüümide vahel valimine demonstreeribki tema valikut olla kas “halb” või “hea”. Stseeni lõpus valmistab ta ette aroomipudeli, mis muuseumis originaalaroomipudeliga ära vahetada. Samas stseenis teeb politseinik eeltööd juhtumi toimikutega, mis on ühtlasi ka leilivee ja purustatud jää hoidjateks. Ekraanil on illustreerivad toimikute ja muuseumi korruseplaanide pildid. Stseeni õhuvoolu liigutamise pool toimub saunameistritel eraldi. Kui üks saunameister kuuma õhku juhib, saab teine samaaegselt keskenduda narratiivi edasiandvatele tegevustele. Kahe saunameistri kasutamine võimaldab publiku tähelepanu paindlikult suunata ning hoida lavalist tegevust pidevas arengus.

Neljandas stseenis juhatab ekraan tegevuspaiga muuseumi galeriisse ning muusikaliseks taustaks on Franz Tikerpuu “Trouble”, mis viitab, et oodata on sekeldusi. Politseinik on operatsiooniks ümber kehastunud koristajaks. Tal on suur hall parukas, koristaja vormiriietus ning ämbrid koos mopiga. Ämbrite seest valab ta kerisele leilivee koos jääga. Algab stseeni rätikutega õhuvoolu suunamise osa. Saunameistrite liigutused on järsud ning muusikapala ja üksteisega sünkroonselt rütmis. Selle stseeni õhuvoolu liigutamise koreograafia viitab oma äkiliste liigutustega olukorra põnevusele, sest ollakse salajasel operatsioonil. Saunameistrid esitavad sünkroonselt sama koreograafiat ning näiliselt tegelaste koostöö toimib. Narratiivi ja koreograafia intensiivistudes tugevneb ka osalejate tajutav kuumus, sest rätikutehnikatega liigutatav õhk suunatakse pidevalt

publiku poole. Ehk mida elavam on narratiiv, seda liikuvamad ja kiiremad on ka saunameistrite rätikutehnikad.

Stseeni kulminatsioonis vahetab mees omal algatusel aroomipudelid ära, mille peale naine aktiveerib tuletõrjealarmi. Kuna see tegevus ei olnud planeeritud operatsiooni osa, viitab mehe tegu tema kõrvalekaldumisele kokkulepitust ning sümboliseerib naasmist oma varasemate käitumismustrite ehk „halva tee” juurde.

Viimane stseen peegeldab loo algust. Kasutusel on ringjas jutustamisviis, rõhutades seda, et mingid asjad ei muutu – kriminaal jääb kriminaaliks ning tegelased on täpselt samas kohas tagasi, kust alustasid. Taustal kõlab “I Can’t Go on Without You” muusikapala, viidates tegelaste suutmatusele üksi edasi minna. Saunameistrite koreograafia õhuvoolu liigutamisel on ilus ning liigutused sujuvad ja venivad, sümboliseerides kurvameelset hüvastijätku. Saunameistrite tehniline osavus tuleb esile keerukates rätikutehnikates, kus ühte rätikut kasutatakse kahe peale. Rätiku sujuv edasiandmine pöörete ja liikumiste käigus ning tehnikate sooritamine ümber partneri keha nõuavad täpset koordineerimist, ajastust ja partneri tunnetust. Saunameistrite füüsiline lähedus ja tegevuse sünkroonsus väljendab tegelaste vahelist keemiat, mis on narratiivis oluliseks aspektiks. Tegelaste vahel on tekkinud märgatav külgetõmme, mida võib pidada isegi armumiseks. Naine otsustab mehele võimaluse anda ning nõustub temaga välja minema. Mees kannab naise süles keerutades saunast välja ning publik elab neile heakskiitvalt kaasa.

Huvitav aspekt selle loo juures on, et rituaali ajaraamidest tuleneva piiratud tõttu peaks ka lugu lihtsakoeline olema ning tegelaste motivatsioonid ja teod selged. Antud sõus on kriminaal, kes tahab saada “heaks”, olgu selle põhjuseks soov end lunastada või iha olla politseinikust naise vääriline. Salajasel operatsioonil mees siiski libastub ning vahetab eseme, mida ta koos politseinikuga valvama läks, välja võltsi vastu. Seepärast ka missioon lõpeb ning kõlavad politseiauto sireenid. Sellest sõltumata annab politseinik talle võimaluse ning nõustub temaga kohtingule minema. Politseinik, kellel peaks oma ametile kohaselt olema kõrge moraal, otsustab luua suhte kriminaaliga. Seega on tegelaste kompleksus vaatajale põnev ja kaasahaarav. Ühtlasi on publikul emotsionaalse kaasatuse pärast põnevam tegelaste valikuid jälgida.

Terve teine stseen etendusest on pühendatud tegelaste dialoogi ning narratiivi edasiandmisele ning ei toimu *Aufguss*’i saunarituaalile omast õhuvoolu liigutamist. Kõigis ülejäänud stseenides olid etenduse ja saunarituaali osad jaotunud üsna võrdselt. Kogu saunarituaali pool sõust teenib

siiski narratiivi. See võib väljendada tegelaste koostööd, lähedust või intiimsust, võimutasakaalu ning ka narratiivi meeleolu, näiteks pingelisust või kurbust.

„The Hot Heist” analüüs näitas, et *Show Aufguss*’i saunarituaalis teenivad ka saunarituaalile omased elemendid narratiivi ja lavastusliku atmosfääri loomist. Rätikutehnikad, õhuvoolu suunamine, muusika ja valguskujundus ei täitnud ainult rituaalset või tehnilist funktsiooni, vaid aitasid edasi anda tegelaste suhteid, emotsioone ja loo pinget.

2.2.2. “Malice in the Sauna”

Etendus toimus 14.06.2025 Eesti meistrivõistluste raames (vt. EESTI II AUFGUSSI) ning sõu publikuarv oli umbes 90 inimest. Etenduse pealkirja “Malice in the Sauna” eestikeelne vaste oleks kuri kavatsus saunas. Loo juhatab sisse tehisaruga tehtud hääl, mis jutustab sauna pühadusest ja olulisusest põhjarahvaste jaoks. Jutustaja hoiatab, et aeg-ajalt tulevad sinna tumedad võimud, kes proovivad sauna hävitada, ning selgitab, et järgnev lugu ongi üks nendest kordadest. Sauna siseneb vanapaganaks kehastunud saunameister Karl-Peeter Kangur. Tal on seljas must liibuv kostüüm, kuhu on peale maalitud vanarahva sümbolid. Tal on pikk habe ja ta pikad juuksed on peadligi punutud, et peas olevad sarved veel paremini välja paistaksid. Ekraanil on kuvatud traditsiooniline puidust saunamaja, mis viitab, et tegevus toimub saunas. Sellega on loodud metatasand: saunas on etendus saunast, mille tegevuspaigaks on samuti saun.

Vanapagan ongi sauna sisenenud ning valab kividele koos jääga leilivett ning paneb saunas oma rätikutehnikaga õhu ringlema. Valitud aroomid loovad ürgse või maalähedase õhkkonna. Helikujunduseks on õudus-žanrile omane intrumentaalmuusika. Pahaendeline naer, kriuksuvad helid, trummid ning sama meloodia kulmineeruv kordus loovad koos hämara valgusega saunas õõvastava keskkonna.

Saunameister nõiub kätega kerise kohal, justkui kuumust leilikividest ise välja võludes. Sellele järgneb õhuvoolu liigutamise kava, mida saadavad projektorite poolt maha moodustuvad sümbolid. Äkitselt ilmub ekraanile valges linases kleidis naine, kes hakkab vihaga vehkides läbi viima saunapuhastamise rituaali. Kurat saunas saab sellest visuaalselt haiget, kuid taastub ja tõuseb katkendlike liigutustega, olles sünkroonis kõlavate tummilöökidega ning hakkab vastu võitlema. Saunameistri rätikatehnika rutiin koosneb nüüd kahest rätikust, millega ta astub vastu

teda tõrjuvatele jõududele. Trummi motiiv kiireneb ning pingeline meeleolu saunas tõuseb. Vahepeal on kuulda ja näha naise rituaali talle vastu töötamas. Ekraanile ilmub valge suits ning saunas hakkab paistma ultravioletvalgus, mis toob esile saunameistri valged rätikud ning ta kehale maalitud sümbolid ja näomaalingud, mis teda veelgi kuradi sarnasemaks muudavad. Rituaali kulminatsiooniks on saunameistri väga intensiivne rätikutehnika rokkmuusika saatel. Vilkuva ja punase valgusega värvitakse saun justkui leekides põrgusaunaks. Ekraanil on kuvatud leekides sauna kujutis ning ruumis on valdavaks aroomiks nõges, mis samuti kõrvetamisega seostub. Publik elab tohutult kaasa ning kõlavad heakskiitvad ja kannustavad hõiked. Rituaali lõpus on näha, kuidas naine ekraanil sauna tagasi kõnnib. Leilivee ja jää valamise rekvisiitideks olid saunale omased esemed, nagu kibu, puidust ämber, kuid ka riidest kott.

Etenduse käigus toimuski võitlus kuradi ja sauna rituaaliga puhastava naise vahel. Etenduse kulminatsiooni võimsusest jääb mulje, nagu vanapagan oleks võitluse võitnud, kuid naise rahulik sauna naasmine loo lõpus viitab vastupidisele. Lugu on võimalik tõlgendada ka mittelineaarselt, ehk naise kõndimine sauna poole ei pruugi märkida narratiivi lõppu, vaid võib kronoloogiliselt eelneda saunas toimuvatele sündmustele.

Antud sõus oli esimesel kohal pigem saunarituaal ja teisel kohal narratiiv, sest põhifookus jäi siiski leili-, soojus- ja õhukogemuse loomisele ning performatiivne pool mõjus saunarituaali saatvana. Sellest tulenevalt võib järeldada, et rituaal mõjus kuumema ja intensiivsemana kui näiteks „The Hot Heist”. Samuti võib selle mõjutaja olla ka loo teema, mis loob seoseid kuradi ja põrgusaunaga.

2.3. *Show Aufguss*’i funktsioonid

Järgnevalt analüüsin *Show Aufguss*’i funktsioone, tuues näiteid analüüsitud etendustest: “Hot Heist” ja “Malice in the Sauna”. Peatüki lõpus vaatlen saadud tulemustest, mis elemendid ühendavad sõud etendusega ehk kuivõrd on see teatrietenduse sarnane.

Antud sõu peamiseid funktsioone on tervendamine. Seega ei ole selle saunarituaali põhiolemus muutunud, sõltumata performatiivse poole liitumisest. Elamus Spa juht Margit Kurni sõnul on sõu peamiseks eesmärgiks hoida osalejaid piisavalt kaua saunas, et selle tervendavad mõjud optimaalsed oleksid. Sauna tervislik funktsioon hakkab toimima alles 15-20 minuti järel, kuid

inimesed, eriti spaas, ei jõua ühes saunas kaua istuda, sest hakkab igav või liiga palav. Selle lahenduseks ongi loodud meelelahutuslik sõu, mis haarab inimeste tähelepanu ning hoiab neid saunas, kuni sauna kasulik mõju toimima hakkab. (Elamus Spa juht) Seda toetab ka Laukkanen jt uuring, mis leidis, et suremusriski vähendas enim saunatamine 4-7 korda nädalas, viibides seal rohkem kui 19 minutit korraga. Spaa sõu ei ole võrreldav kunagise nõiasauna ravimisega, kuid saunast tulenev tervendav funktsioon on siiski jäänud.

Võrreldes saunarituaaliga on sõu meelelahutuslik funktsioon palju tugevam ning aitab sõul tervendamise funktsiooni täita. Kui saunarituaal võib mõjuda meelelahutuslikuna, näiteks räägitud naljade pärast, siis sõul seisneb see narratiivis, tegelastes, rekvisiitide valikus, muusikalises kujunduses, etendajate karismaatilisuses jne. Näiteks “The Hot Heist” sõus mõjub humoorikalt dialoog, ekspressiivne näitlemine, kostüümivahetused ja ka tegelastevaheliste võimuhete ja romantiliste tunnete vastandamine. “Malice in the Sauna” meelelahutuslikkus avaldub eelkõige müstilise ja pingelise atmosfääri loomises. Ühtlasi mõjub meelelahutuslikult etenduse võitluslik dünaamika kuradi ja puhastusrituaali vahel ning hoiab publiku tähelepanu kogu sõu vältel. Seega on antud sõud meelelahutuslikud isegi neile, kes saunast nii suurt mõnu ei tunne, sest meelelahutust pakub selle performatiivne pool.

Eelmises peatükis võrreldes saunarituaali etendusega tõin välja, kuidas seostuvad üksteisega identiteedi tähistamine või muutmine ning kogukonda loov funktsioon, kuna osaleja võib tunda identiteedi muutust tänu kogukonnale. Saunarituaal on juba olemuselt kogukonda loov ning selle sõu vorm võib seda tunnet veelgi süvendada. Osalejad kogevad koos midagi uut ning mida uuem või ekstreemsem kogemus, seda rohkem ühendatuna võivad osalejad ennast tunda. Samuti mõjub ühendavalt ja võrdsustavalt rituaalis osalejate sarnane riietus ehk saunarituaali puhul minimaalse riietuse eeldus.

Sauna kogukondlikkuse funktsiooni kinnitab ka Laukkanen jt uuring, mis tõi välja, et sagedane saunatamisega vähenev suremiskrisk võib olla põhjustatud saunatamisega kaasnevast kogukondlikkusest ja sotsiaalsest kuuluvustundest. Samuti ütles *Aufguss*’i president Lasse Eriksen, et peab Eesti taseme suure arengu põhjuseks just Elamus Spa kogukonda ehk sõu tekitab seda tunnet nii osalejates kui ka läbiviijates (*Aufguss* WM president).

Saunarituaaliga saavutatav puhastumine kui identiteedi ajutiselt muutmine kehtib ka antud sõu puhul. Seda reklaamivad ka spaad “akude laadimise” metafooriga. Spaa sõu võimaldab osalejal eemalduda argikeskkonnast ning lahkuda saunast vaimselt ja füüsiliselt “täislaetuna”.

Sõudes kasutatav rätikutehnika on muljetavaldav ning loob ilu oma graatsilisuse ja tehnika valdamise meisterlikkusega. Ilu loovad võivad olla sõu eri komponendid nagu narratiiv, muusikaline või valguskujundus. Näiteks saab pidada ilusaks etenduse “Hot Heist” puhul saunamesitrite sünkroonsust ja koreograafiaga tegelaste tunnete ja siseelu väljendamist. “Malice in the Sauna” etenduses võib pidada ilusaks eelkõige saunameistri tehnilist oskust ja teostust. Rätikutega kuuma õhu liigutamise eesmärk on suunata kuumus publiku peale, et nad higistaks. Seega on rätikutehnikad tähtis osa saunarituaalist, kuid ka sõu etenduslikust poolest, sest need loovad ilu.

Õpetamise funktsioon on sõudes kõrgemal kohal kui saunarituaalil, sest rituaali traditsioonide ja uskumuste õpetamisele on lisatud etendusele omane õpetlikkus. Näiteks võivad need sõud läbi oma narratiivi õpetada väärtusi, inimestevahelisi suhteid, ajaloolisi sündmusi, emotsioonide mõistmist jne. Etendus “The Hot Heist” näitas, et isegi lühikese 15-minutilise sõuga on võimalik luua keerulised ja ambivalentsed tegelased, kelle valikud võivad olla ettearvamatud. Nagu politseiniku otsus kriminaaliga välja minna, kuigi too ei lunastanud ennast, näidates, et ta võib muutuda, vaid langes tagasi oma kriminaali identiteedi juurde ning vahetas ära aroomipudelid. Sarnaselt teatrietendustega saab publik kogeda mingit lugu ja elada kaasa tegelaste otsustele, sellest läbi vaatamise ja tunnetamise õppides. “Malice in the Sauna” etendus õpetab Põhjamaade rahvapärimust, rääkides vanapagana ja saunaga seotud uskumustest. Lisaks rituaalsete uskumuste edasiandmisele on sõu tänu oma narratiivile või temaatikale õpetlik.

Sõu loob ka kokkupuute sakraalse ja/või demonlikuga, sest selle etenduse teema on seotud sauna kui püha koha, puhastusrituaali ning vanapaganaga. Sõu ajal ei toimu sakraalset rituaali, vaid see räägib ja näitab seda. Isegi kui etenduse sisu puudutab sellist teemat nagu kurat ja kurjadest vaimudest sauna puhastamine, on see siiski etendus. Teise valitud etenduse “Hot Heist” funktsiooniks ei saa pidada kokkupuudet sakraalse ja/või demonlikuga, sest selle teemaks oli ilmalik situatsioon ning see ei toimunud eesmärgiga osalejat spirituaalselt puhastada, eriti kui spaasauna pühaduse aspekt on taandatud.

Mõnele funktsioonile vastab sõu rohkem kui teisele, seega saaks küsida, millised neist funktsioonidest on selle peamised eesmärgid. Elamus Spa saunameister Johanna Jakobson rääkis raadiointervjuus, kuidas tänapäeval ei taha inimesed enam saunas käia, kuna ei oska seal teha midagi peale leiliviskamise ja higistamise ning peavad seda seepärast eesmärgita tegevuseks. Ta seletab, et sõu eesmärgiks ongi pakkuda elamust ja toredat saunakogemust, mis aitaks osalejatel

vastu pidada, andes neile saunas mingi tegevuse. (Kuku Raadio 2023) Lisaks meelelahutuse eesmärgile tõi Elamus Spa juht Margit Kurn välja sõu eesmärgi publikut saunas hoida, et sauna kuumusest tulenev mõju osalejale optimaalne oleks.

Mina järjestaksin funktsioonid olulisuse järjekorras järgnevalt: tervendav; meelelahutuslik; kogukonda loov; identiteeti muutev või tähistav; ilu loov; õpetav ning kõige viimaseks funktsiooniks selle seos sakraalsega. Suurim erinevus saunarituaali funktsioonide järjestusega on meelelahutusliku funktsiooni asetus. Sõul on meelelahutuslik ja tervendav funktsioon peamised ning nende põhjuste pärast see *Aufguss*'i erivorm ka loodi.

Järgmisena vaatlen antud sõud kultuurietendusena ja toon välja, mis elemendid seovad seda teateriendusega. Esiteks vastab sõu etenduse tingimustele: see on harjutatud ja teistele vaatamiseks mõeldud tegevus; see on ajaliselt raamistatud ehk toimub etteteatatud ajal ja kohas ning publik tõlgendab seda kui etendust.

Show Aufguss ei ole lihtsalt saunarituaal, vaid teadlikult lavastatud performatiivne sündmus, mis kasutab teatrile omaseid võtteid, kuigi erineb teatrist oma füüsilise ja rituaalse mõõtme poolest.

Mis tüüpi etendusega oleks tegemist? *Show Aufguss* võib kuuluda objektiivsete etenduste alla, kus on tähtis kehalise võimekuse hindamine. Seda järeldest õigustavad ka maailmatasemel korraldatavad võistlused, kus hinnatakse saunameistrite rätikutehnika ja saunarituaali juhatamise oskusi. Kuid erinevalt spordist ei ole sõu peaesmärgiks võitmine, sest võistlused on lihtsalt vahend parima väljaselgitamiseks ning sõu eesmärk on meelt lahutada. Sellel sõul on olemas ka narratiivne ja tugev performatiivne pool, mis liigituks vahelduva fookusega etenduste alla, kus on rõhk nii sellel, mida jutustatakse, kui selle, kuidas seda tehakse. Seega on etenduse tüübid antud sõus põimund ning loonud midagi uut.

Kehtestatud on kindel piir etendaja ja publiku vahel. Publik võib tunda, et nad on osa rituaalist, ka kuumuse talumine soosib seda, kuid antud sõus puudub neil agentsus ning neil palutakse isegi etenduse ajal vaikida, kõik see asetab nad siiski vaataja positsiooni. Samuti on sõul neljas sein, mis hajub sõu saunarituaali osadel, mil saunameistrid liigutavad rätikutega õhuvoolu, kuid naaseb etenduslikel kohtadel. Sarnaselt teatrietendusele tuleb sõude nägemiseks maksta. Selle eest tasutakse kas osana spaakülastusest või tullakse spetsiaalselt sõusid vaatama. Need elemendid avalduvad sarnaselt teatrietenduses, mille tegevus toimub eelnevalt kokkulepitud ajal ja ruumis ning publik koguneb teadlikult vaatama harjutatud lavastust. Ühtlasi on neljanda seina

lõhkumine üks lavastuslikke võtteid, kus teadlikult kaasatakse publik, ilma et nende vaataja positsioon täielikult kaoks.

Aufguss Show'i etendajateks ja lavastajateks on saunameistrid, kes loovad sõu jaoks dramaturgia koos rekvisiitide, heli- ja valguskujudnusega. Sõltuvalt teatri suuruselt on lavastusel nende ülesannete täitmiseks tavaliselt erinevad ametid ja inimesed.

Teatrietendus võib kesta mitu tundi, kuid sõu ainult 15-minutit, sest osalised ei jõua füüsiliselt kauem vastu pidada. Kuumus ongi üks peamisi erinevusi saunameistri ja teatrinäitleja jaoks. Ka saunameister ei jõuaks kauem esineda kui 15 minutit.

Schechner on öelnud, et etendust saab nimetada kas teatriks või rituaaliks, sõltuvalt selle kontekstist ja funktsioonidest (2020: 97). Kuigi *Show Aufguss* sisaldab rituaalile omaseid tunnuseid, nagu eraldumine argikeskkonnast ja ajutiselt transformatiivne kogemus, on selle keskmes siiski meelelahutuslik funktsioon. Sõu eesmärk on hoida osalejate tähelepanu ja tuju, et nad suudaksid kauem saunas viibida ning kogeksid seeläbi sauna mõju intensiivsemalt. Seetõttu on sõu funktsionaalselt lähedasem etenduskunstidele kui traditsioonilisele rituaalile. Seega *Show Aufguss* ei ole ainult saunarituaal, vaid teadlikult lavastatud kultuuriendus.

Analüüs näitas, et *Show Aufguss* ühendab endas rituaali ja etenduse tunnuseid, mis toimuvad paralleelselt ning toetavad üksteist. Saunarituaali pool aitab narratiivi edasi anda ning sõu edenduslik pool aitab pikendada publiku saunasviibimise aega. Sõltuvalt tüübist kattuvad etenduse, rituaali, saunarituaali ja *Show Aufguss*'i funktsioonid. Nende suhtes saab vaadelda, mis on antud nähtuse peamised funktsioonid ja mis funktsiooni see täidab oma eesmärgist sõltumata.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös olid vaatluse all Mustamäe Elamus Spa *Show Aufguss*'i saunarituaalid, mis ühendavad endas nii rituaali kui ka etenduse tunnused. Eesmärk oli analüüsida, millised performatiivsed ja rituaalsed omadused *Show Aufguss*'i saunarituaalis avalduvad ning milliseid funktsioone see täidab.

Teooriapeatükis ilmnes, et saunarituaal sisaldab nii rituaalseid kui ka performatiivseid elemente, mis lõi aluse analüüsiosaks, kus kõrvutasin *Show Aufguss*'i saunarituaale nii teatrietenduse kui rituaaliga. Töö uurimisküsimustest lähtuv analüüs kahe Elamus Spa *Show Aufguss*'i etenduse põhjal võimaldas teha järgmised järeldused.

Millised on *Show Aufguss*'i saunarituaali funktsioonid?

Mustamäe Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaal vastab kõigile Schechneri kirjeldatud etenduse funktsioonidele ning need saab reastada sõu vaatenurgast tähtsuse järjestuses. Enim tähtsad on tervendav ja meelelahutuslik funktsioon, millest viimane toimib osaliselt tervendava eesmärgi teenistuses, aidates kujundada osalejale meeldivamat ja pikemat saunakogemust, võimaldades selle tervislikku mõju. Seega ei ole meelelahutuslikkus üksnes eesmärk omaette, vaid toetab ka rituaali tervendavat funktsiooni. Ilu loovat funktsiooni täidab sõu oma narratiivi ning graatsilise ja oskusliku õhuvoolu koreograafiaga. Sellele järgnevad identiteeti muutev ja kogukonda loov funktsioon, mis samuti koos toimivad. Sõu pakub oma identiteeti muutva funktsiooniga tulemust, mida reklaamivad ka spaad “akude laadimise” metafoori kaudu. Kogukonda loov aspekt väljendub nii iseseisvalt kui ka *identity fusion*'i kaudu, mille puhul grupikuuluvus muutub osaks osaleja identiteedist. Õpetamise ja sakraalsega kokkupuute funktsioonid võivad antud sõus samuti esineda, kuid pigem kõrvalfunktsioonidena.

Millised elemendid ühendavad Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaale teatrietendusega?

Show Aufguss kui kultuurietendus sarnaneb teatrietendusele eelkõige oma performatiivsuse pärast. Sõu on harjutatud ja teistele vaatamiseks mõeldud tegevus. Sarnaselt teatrietendusega on osalejad jaotunud publikuks ja saunameistrid etendajateks. Kuigi omaselt saunarituaalidele on publik alati osa rituaalist, sõu etenduslikes osades luuakse siiski selge piir etendajate ja publiku vahel ning kehtib teatrietendusele omane neljas sein. Sõul olemas narratiiv ja etendajad ning loo edasiandmist toetavad muusikaline ja valguskujundus, kostüümid ning rekvisiidid. Ka eeterlike

õlide kasutamine ning rätikutehnikad ei täida ainult aroomidest rikastatud kuuma õhu liigutamise funktsiooni, vaid toimivad narratiivi ja emotsiooni edasiandvate performatiivsete võtetena. Saunarituaali ajaraamid ei takista saunameistritel kui sõu lavastajatel luua kompleksemaid ja keerulisemaid sõusid, mille hea näide on etendus “Hot Heist”. Sõud toimuvad etteteatatud ajal ja ruumis ning nende nägemiseks tuleb soetada pilet nagu ka teatrietenduseks.

Millised elemendid ühendavad Elamus Spa *Show Aufguss* saunarituaale rituaaliga?

Show Aufguss on rituaalile omaselt korduv ja tähenduslik tegevus, mis toimub tavakeskkonnast eraldatud ruumis ning mille eesmärk on osalejat mingil viisil mõjutada või muuta. Antud sõu kui liminoidne rituaal võimaldab osalejal läbi teha ajutise muutuse. Neljas sein esineb sõus ainult osaliselt, sest sauna kuumus mõjutab kõiki osalejaid ning seetõttu sõu mõjub kogukonda loovana. Osalejad jagavad kogemust ning minimaalse riietuse tõttu vähenevad sotsiaalsed erinevused ja staatuse markerid, mis asetab osalejad rituaalile omaselt võrdsesse positsiooni. Saunameister hoolitseb publiku ning nende kogemuse eest. Nii rituaalil kui ka sõul saab eristada rituaalile omast kolme faasi: eraldumist, mille käigus eemaldatakse argimaailmast; liminaalset faasi, kus toimub muutus; ning taasühinemist, mille käigus naasetakse endise identiteedi juurde. Analüüs näitas, et *Show Aufguss* paikneb rituaali ja teatri kokkupuutepunktis, ühendades tervendava saunakogemuse teatrilaadse performatiivsusega. *Show Aufguss* on kultuurietendus, mille eesmärk on samaaegselt pakkuda nii tervendavat kui ka elamuslikku kogemust. Saunarituaali elemendid, nagu rätikutehnikad, kuumus, aroomid ja õhuvoolu suunamine, ei täida ainult rituaalset või tehnilist funktsiooni, vaid osalevad aktiivselt narratiivi ja atmosfääri loomises.

Edaspidi oleks *Show Aufguss*’i äärmiselt põnev uurida maailmameistrivõistluste tasemel. Kuidas need sõud erinevad Eesti omadest ning kuidas suhestuvad sõu rituaali ja etenduse pool? Kas võistluste medalikohtade sõud on suurema performatiivsusega või on võidu põhjuseks just saunameistrite osavus?

KASUTATUD ALLIKAD:

Aufguss from A to Z, Associazione Italiana Saune & Aufguss, <https://aisa.it/en/aufguss-from-a-to-z/> (24.04.2026).

Aufguss Show, Associazione Italiana Saune & Aufguss, <https://aisa.it/en/aufguss-from-a-to-z/> (24.04.2026).

Aufguss WM president = Mustamäe Elamus Spa 2026. *ELAMUS SPA: Eesti Aufgussi Meistrivõistlused: Aufguss WM president Lasse Eriksen*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=c1a-q4xAo9w> (02.05.2026).

Edelsward, L. M. 1991. *Sauna as symbol: Society and culture in Finland*. New York: Peter Lang Publishing, Inc.

Eesti parim Aufgussi = Mustamäe Elamus Spa 2025. *Eesti parim Aufgussi saunameistrite tiim on Ksenia Kolkina ja Frederik Vilms-Jamsa*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XqoszD6WnS8> (25.05.2026).

EESTI II AUFGUSSI = Mustamäe Elamus Spa 2025. *EESTI II AUFGUSSI MEISTRIVÕISTLUSED 2025 päev2*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=RYfjEqEH26c> (25.05.2026).

Elamus Spa juht = Mustamäe Elamus Spa 2026. *ELAMUS SPA: Eesti Aufgussi Meistrivõistlused: Elamus Spa juht ja EAMi peakorraldaja Margit Kurn*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=zU-uXbTXy74> (02.05.2026).

Goffman, Erving 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.

Groenewald, Jonanda 2003. The foundation, value and meaning of baptism in the New Testament. *HTS Teologiese Studies: Theological Studies*, 59, 367–383.

Habicht, Tamara 1972. *Eesti saun*. Tallinn: Valgus.

Hõbepappel, Urmas; Hõbepappel, Liisa; Nellis, Silja; Nellis, Siim 2023. *Saun: ajalugu, kultuur, tervis, ehitus*. Tartu: Populus alba.

Kuku Raadio 2023. *Hommikuraadio: Johanna Jakobson - saunameistrite meistrivõistlused*, <https://kuku.pleier.ee/podcast/hommikuraadio-romi-ja-kristjaniga/167347>.

Laukkanen, Tanjaniina; Khan, Hassan; Zaccardi, Francesco; Laukkanen, A. Jari; 2015. Association Between Sauna Bathing and Fatal Cardiovascular and All-Cause Mortality Events. *JAMA Intern Med*, 175(4), 542-548.

Matsuura, Anna 2024. *Guided Sauna Experiences in Estonia: Ritual Practices and Lifestyle Entrepreneurship of Saunanaine (Sauna Woman)*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, <https://hdl.handle.net/10062/100069> (23.05.2024).

Minniyakhmetova, Tatiana 2016. The Concept of a Clean and Unclean Body – an Example of Udmurts. *Acta Ethnographica Hungarica*, 61 (2), 349–358.

Mustamäe Elamus Spa 2024. *Intervjuu Aufguss 2024 - Lavastaja Villiko Kruuse*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Io3S_9D6Kb8 (22.05.2026).

Nagai, Masayo; Takana, Akiko 2026. Effects of Bathtub Bathing and Sauna Practices on Cardiovascular and Systemic Health: A Narrative Review. *Environmental Research and Public Health*. 23, 347.

National Competitions, Aufguss WM, <https://aufguss-wm.com/wm/national-competitions/> (27.04.2026).

Newson, M.; McGrath, R.; Mosina, I.; Reason, G.; Peitz, L. 2026. Sauna culture improves physical and mental wellbeing in the UK through social connection and ritual. *Social Science & Medicine*, 394.

O'Dell, T. 2005. Experiencescapes: Blurring borders and testing connections. In T. O'Dell & P. Billing (Eds.), *Experiencescapes: Tourism, culture and economy* (pp. 11-33). Copenhagen Business School Press.

O'Dell, Tom 2010. *Spas: The Cultural Economy of Hospitality, Magic and the Senses*. Lund: Nordic Academic Press.

Saro, Anneli 2022. Etendusuringud. *Etenduskunstide uurimismeetodid*. TÜ õppeosakonna elukestva õppe keskus.

Elamus Spa = *Saunarituaalid*, Elamus Spa, <https://elamusspa.ee/saunarituaalid/> (09.04.2026).

vSpa = *Saunarituaalid*, vSpa, <https://vspa.ee/spaa/saunarituaalid/> (09.04.2026).

Schechner, Richard 2020. *Sissejuhatus etendus uuringutesse*. Tallinn: Eesti Teatriliit.

SUMMARY

This bachelor's thesis "Analysis of the Spa Sauna Ritual Show Aufguss" examines the contemporary sauna ritual Show Aufguss from the perspective of performance studies. In recent years, spa culture and various wellness practices have become increasingly popular, and with that the interest in sauna rituals has also risen. Show Aufguss combines traditional sauna practices with performative and theatrical elements, creating an experience that is simultaneously ritualistic, entertaining, and immersive. Despite its growing popularity in Estonia, the phenomenon has not previously been studied from the perspective of performance studies, which makes the topic relevant both culturally and academically.

The aim of the thesis was to analyse the ritualistic and performative characteristics of Show Aufguss and to examine its functions. The study focused on Show Aufguss performances held at Mustamäe Elamus Spa in Tallinn. The research was guided by three questions: **what functions Show Aufguss fulfils, which elements connect it with theatrical performance, and which elements connect it with ritual.**

The theoretical framework of the thesis is based mainly on performance studies, especially on Richard Schechner's concepts of performance and ritual. The thesis also draws on Anneli Saro's discussions of performance studies and cultural performance. In addition, sources concerning sauna traditions, ritual theory, and the relationship between sauna, health, and community were used. The analysis combines theoretical discussion with performance analysis.

The thesis is divided into two main parts. The first chapter introduces the field of performance studies and discusses ritual as a performance. It also examines the sauna ritual through Schechner's seven functions of performance: to entertain; to make something that is beautiful; to mark or change identity; to make or foster community; to heal; to teach, persuade and/or convince; to deal with the sacred and/or demonic. The second part of the thesis focuses on Show Aufguss. The analysis is based on two performances from 2025. Estonian Show Aufguss championships: "The Hot Heist" and "Malice in the Sauna". The analysis demonstrated that Show Aufguss combines characteristics from both ritual and theatrical performance. The two function simultaneously and support one another. Elements of sauna ritual such as heat, aromas, towel techniques, and the communal sauna environment help to create a transformative and

immersive experience, while the theatrical elements strengthen audience engagement and help participants endure the heat for a longer time.

The analysis showed that Show Aufguss fulfills all seven of Schechner's functions of performance, although some functions are more central than others. The most important functions are healing and entertainment, from which the latter supports the healing aspect by keeping participants engaged and allowing them to remain in the sauna for a longer time. The shows also create a sense of community and temporary identity transformation through shared experience and the reduction of social differences in the sauna environment. In addition, Show Aufguss creates aesthetic experiences through choreography, music and visual design.

The thesis concludes that Show Aufguss exists at the intersection of ritual and theatre. It can be understood as a cultural performance that combines the healing and communal aspects of sauna rituals with theatrical storytelling and performative techniques. Although Show Aufguss differs from traditional sauna rituals because of its stronger theatrical dimension, the sauna experience itself remains central to the practice.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerda Stamm ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Spaa saunarituaali *Show Aufguss* analüüs
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on Anneli Saro ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kerda Stamm
26.05.2026